

УДК 37.173.3.097

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.58-61

Канюк Олександра Любомирівна

кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри іноземних мов

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
oleksandra.kanyuk@uzhnu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-2396-2988

Іваничко Інна Іванівна

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна
inna.ivanichko@uzhnu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-0161-6400

ДЕЯКІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТЕРМІНУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ»

Анотація. Сьогодні, враховуючи сучасні реалії, на нашу думку, особливої уваги заслуговує міжетнічна толерантність, яка передбачає позитивне сприймання і повагу представників всіх національностей. В статті розглядаються проблема толерантності (термін «толерантність» з латинської «tolerantia»: стійкість, витривалість, терпимість). Мета статті – проаналізувати деякі наукові підходи до розуміння толерантності. Застосовані методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури, систематизація, узагальнення), історико-педагогічні. Відзначається, що активне вивчення феномену толерантності починається в другій половині ХХ століття. На сучасному етапі свого розвитку феноменологія толерантності відрізняється множинністю підходів до визначення явища (філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні). Визначення феномену «толерантність» багато в чому залежить від контексту вживання й точки зору дослідника. Толерантність може розглядатися як необхідна умова історико-еволюційного та еволюційно-біологічного процесів, інтерпретуватися в етичному, політичному, психологічному й педагогічному планах. Детальне визначення толерантності міститься в Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО. Розрізняють вікову, гендерну, фізичну, фізіологічну, політичну, расову, релігійну, освітню, географічну, міжетнічну толерантність. Сьогодні у зв'язку з загостренням міжетнічних відносин особливого значення набуває міжетнічна (міжкультурна) толерантність.

Ключові слова: багатокультурні країни, культурне різноманіття, толерантність, міжетнічна толерантність, наукові підходи.

Вступ. Сьогодні у світі є чимало багатонаціональних держав. До таких держав належить і Україна, тому з перших днів незалежності країни питанням міжетнічних відносин, міжетнічної толерантності надавалася велика увага, що відображено в багатьох державних документах (Декларація про державний суверенітет, Декларація прав національностей, Декларація принципів толерантності, Конституція України, Закон України «Про національні меншини в Україні», Концепція національного виховання, Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти та ін.). У всіх цих документах відзначається, що в багатонаціональній Україні всі громадяни мають рівні права, а державна політика спрямована на збереження українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які живуть в Україні; формування культури міжетнічних і міжособистісних стосунків. Підкреслюється важлива роль освіти, тому що освіта має бути орієнтована на підготовку особистості, здатної до продуктивної міжкультурної взаємодії на засадах толерантності, усвідомленні загального й особливо в різних культурах, толерантного ставлення до відмінностей між людьми, їх самобутності [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми толерантності досліджуються вітчизняними вченими: І.Галицький (концепція формування толерантності в українському суспільстві), О.Брюховецька (толерантність як важлива професійна якість педагога), К.Безпальча (толерантність в сучасній українській школі), А.Павлик (толерантність у міжетнічних відносинах), О.Грива (толерантність в полікультурному середовищі), О.Левченко (толе-

рантність молодших школярів), Л.Гончарук (тренінгові заняття з формування толерантності). Питання міжетнічної толерантності висвітлюються в працях Т.Атрощенко, І.Галицького, В.Свтуха, В.Крисько та ін. Водночас реалії сьогодення свідчать про необхідність більш глибокого і всебічного дослідження феномену толерантності, зокрема, міжетнічної толерантності.

Мета статті: аналізі наукових підходів до феномену толерантності, обґрунтуванні значення толерантності у міжкультурній взаємодії.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури, синтез, систематизація, узагальнення) для розкриття змісту поняття «толерантність» і суті існуючих наукових підходів до розуміння цього поняття; історико-педагогічний метод для виявлення першоджерел дослідження толерантності.

Виклад основного матеріалу. Початок розгляду феномену толерантності як категорії наукового знання пов'язаний з аналізом релігійних воєн, коли соціальні відносини вилилися у відкрите протистояння Римської католицької церкви й реформістів в ХVI столітті.

До перших відомих розроблених концепцій толерантності відноситься «Послання про віротерпимість» Дж.Локка, який у 1689 році опублікував присвячену аналізу наслідків Вестфальського миру працю, де розглядає віротерпимість крізь призму користі релігії для стабільності державного ладу.

Сам термін «толерантність» був упроваджений у якості наукового поняття Ф.-М.А. де Вольтером в 1763 році в «Трактаті про віротерпимість», обумовленому спалахом релігійної нетерпимості в Тулузі. Вольтер, не критикуючи жодну релігію, показує,

як вони, маючи у своїй основі принцип милосердя, руйнуються забобонами й нетерпимістю. Йому належить одне з найбільш оригінальних формулювань принципу толерантності: «Я не згодний з жодним з Ваших слів, але готовий умерти за Ваше право ці слова говорити».

Сьогоднішнє розуміння феномену толерантності багато в чому ґрунтується на праці Дж. Мілля «Про волю» (1859 рік), де толерантність розглядається як визнання цінності існуючих відмінностей між людьми, їх способами життя.

Активне вивчення феномену толерантності починається в другій половині ХХ століття. На сучасному етапі свого розвитку феноменологія толерантності відрізняється множинністю підходів до визначення явища, що свідчить про нагромадження достатньої кількості емпіричного матеріалу для опису багатоплановості феномену, а з іншого боку, підтверджує відносно недовгий строк розробки даної теорії.

Однак, акумуляція наукового знання про феномен на теперішній час така, що в найближчому майбутньому можна чекати значної його систематизації, що приведе до появи низки парадигмальних теорій, і тим самим позначить новий період розвитку наукового знання з даної проблематики.

У філософії на сучасному етапі розвитку науки можна виділити три основні концептуальні підходи до розгляду феномену толерантності: релятивізм, основоположником якого є американський філософ П. Фейєрбенд, який наполягає на тому, що є багато способів буття в світі, кожний з яких має свої переваги й недоліки, і всі вони потрібні для того, щоб зробити нас людьми в повному сенсі цього слова й допомогти розв'язати проблеми нашого спільного існування в цьому світі; раціоналізм, що розглядає ідею толерантності як світлоглядне формулювання тенденції виключення з публічної дискусії будь-якої субстанціональної ірраціональності і затвердження оптимальної у функціональному відношенні поведінки; ідея діалогу як ефективного способу організованої на основі толерантності соціальної комунікації, яка одержала особливий розвиток в 1990-х роках і активно розробляється зараз у рамках діалогу культур.

У соціології феномен толерантності може розглядатися як: терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, традицій, почуттів, вірувань; витривалість по відношенню до зовнішніх несприятливих емоційних факторів.

У загальній психології, під толерантністю розуміють відсутність або ослаблення реагування на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється в підвищенні порога емоційного реагування на загрозову ситуацію, а зовні — у витримці, самовладанні, здатності довгостроково виносити несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей.

Педагогічні підходи до розуміння толерантності передбачають усвідомлення особистістю неповторності, унікальності, цінності інших людей, їх права на самобутність; терпиме ставлення до інших людей, які відрізняються своїми переконаннями, способом життя, манерами тощо; здатність налагоджувати продуктивну взаємодію з іншими.

Як правило, визначення феномену «толерантність» на сучасному етапі розвитку знання багато в чому залежить від контексту вживання й точки зору дослідника. Толерантність може розглядатися як необхідна умова історико-еволюційного та еволюційно-біологічного процесів, інтерпретуватися в

етичному, політичному, психологічному й педагогічному планах. При цьому, в історико-еволюційному процесі толерантність виступає як норма стійкості, що визначає діапазон збереження відмінностей популяцій і спільнот у мінливій дійсності; в еволюційно-біологічному — опирається на уяву про норму реакції, тобто припустимому діапазоні варіантів реагування, властивих тому або іншому виду, що не порушують його генотипу; в етичному — виходить із гуманістичних концепцій, у яких підкреслюється неминуща цінність різних чеснот людини, у тому числі властивостей, що відрізняють одну людину від іншої, не порушуючи при цьому приналежності до єдиного людського виду.

Звертаючись до семантичного аналізу, слід зазначити, що латинське поняття «tolerantia» виражає такі значення: стійкість, витривалість; терпимість; допуск, припустиме відхилення; англійський термін «tolerance» перекладається як набута стійкість, стійкість до невизначеності, етнічна стійкість, межа стійкості (витривалості) людини; стійкість до стресу, стійкість до конфлікту, стійкість до поведінкових відхилень.

У рамках семантичного аналізу існують спроби розмежувати терміни толерантність, терпимість і терпіння. Найбільш широкий спектр значень має поняття толерантності, яке може бути інтерпретоване досить різноманітно — від зниження порога чутливості й здатності опиратися зовнішньому впливу до байдужості й критичного діалогу із приводу якого-небудь феномена. При цьому, цей термін частіше використовується в науковій літературі, зазвичай, у медицині й гуманітарних науках, тоді як у повсякденній мові частіше вживається поняття терпимості, яке має більш чіткі межі визначення — поблажливе відношення до якого-небудь явища, до когось, відсутність ворожнечі, або допущення меншого зла, а також здатність, уміння миритися із чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей. Під терпінням розуміється певний стан духу, його сила й велич, які дозволяють долати труднощі, обмеження. Отже, якщо вживання поняття толерантності і терпимість як синонімів у ряді значень першого й допускається, то поняття терпіння, виходячи з його лексичного значення, не може бути використане в якості синоніма перших двох.

Сформульований у рамках теорії лібералізму принцип толерантності виступає, в першу чергу, інструментом запобігання конфлікту на ґрунті «іншості», і такий підхід актуальний і для сучасної соціальної психології. Обґрунтування толерантної поведінки в рамках ліберальної концепції відбувається в межах теорії автономії індивіда, що затверджує пріоритет індивідуальної волі над будь-якими міркуваннями користі, моралі, і т.д., тобто воля індивіда може бути обмежена лише принципом «не нанеси шкоди іншим членам суспільства».

В історичній перспективі, крім лібералізму, можна виділити ще кілька підходів до обґрунтування толерантної поведінки:

– скептицизм, який передбачає, що негативне ставлення до деяких ідей поєднується з переконанням, що не слід виключати можливості їх правильності (принаймні, часткової); у свою чергу, схвалення деяких ідей поєднується з переконанням, що не слід заздалегідь відкидати аргументів, які можуть довести помилковість поглядів, які обговорюються;

– раціональний редукціонізм, що передбачає наявність різних уявлень, думок або вірувань, але вимагає, щоб ці уявлення і думки не занадто суперечили одні одним;

– містицизм, що служив в історії світових релігій обґрунтуванням толерантної свідомості завдяки тезі про причетність усіх речей до божественної реальності;

– раціонально-прагматичні міркування, що доводять неефективність і нераціональність інтолерантних практик;

– функціоналізм, заснований на ідеї поваги до особистості як члену громадянського суспільства;

– теорія пріоритету права людини, суть якої полягає в тому, що кожна людина має право жити у відповідності зі своїм уявленням про життя, якщо тільки це не перешкоджає іншим у реалізації їх життєвих прагнень, толерантність на сучасному етапі розвитку соціуму визнається невід’ємною властивістю демократичного суспільства.

Детальне визначення толерантності міститься в Декларації принципів терпимості ЮНЕСКО [3]:

1. Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовираження й способів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, збагачення й воля думки, совісті й переконань. Толерантність – це гармонія в різноманітті. Це не тільки моральний обов’язок, але й політична і правова потреба. Толерантність – це чеснота, яка уможливає досягнення миру й сприяє заміні культури війни культурою миру.

2. Толерантність – це не поступка, полегкість або вдавняння. Толерантність – це, насамперед активне відношення, формоване на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. Ні за яких умов толерантність не може служити виправданням зазіхання на ці основні цінності, толерантність повинні проявляти окремі люди, групи й держави.

3. Толерантність – це обов’язок сприйняти утвердження прав людини, плюралізму, (в тому числі, культурного плюралізму), демократії й правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини, поняття, яке утверджує норми, встановлені в міжнародних правових актах у сфері прав людини.

4. Прояв толерантності, який співзвучний повазі прав людини, не означає терпимого відношення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням. Це означає, що кожний вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Це означає визнання того, що люди по своїй природі різняться зовнішнім виглядом, положенням, мовою, поведінкою і цінностями і мають право жити у світі й зберігати свою індивідуальність, це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав’язані іншим.

Типологія толерантності за соціальними сферами її буття передбачає наявність таких видів толерантності: гендерна, вікова, освітня, расова, релігійна, міжкласова, фізична і фізіологічна, політична, географічна та ін.

Вчені виокремлюють також види толерантності та інтолерантності за ієрархічним принципом сходження від першого до другого: протекціоністська, ціннісна толерантність, прихована інтолерантність, вербальна інтолерантність, агресивна поведінкова інтолерантність та ін.

Одним із видів толерантності є міжетнічна толерантність, (часто вживається також термін «міжкультурна толерантність»), актуальність якої сьогодні надзвичайно велика. Міжетнічна толерантність є важливою цінністю та соціальною нормою громадянського суспільства. Вона гарантує право всім громадянам, незалежно від їх національної приналежності, бути рівними в багатокультурному суспільстві, проявляти власну самобутність, користуватися повагою і поважати культурну різноманітність та самобутність інших.

Науковці розглядають міжетнічну толерантність як системну сукупність психологічних установок, почуттів, знань і суспільно-правових норм, світоглядно-поведінкових орієнтацій, які передбачають позитивне сприймання представниками якої-небудь однієї нації інших; позитивне ставлення до культури інших народів; здатність виявляти терпимість до іншого способу життя, релігійних переконань, звичаїв і традицій тощо [4; 5].

Вчені наголошують на існуванні зв’язку між міжетнічною толерантністю і позитивною етнічною ідентичністю, етнічною самосвідомістю, тобто, впевненістю людини в своїй власній позитивній груповій ідентичності може дати підставу для поваги інших груп і готовності до співпраці з іншими людьми на основі рівноправності, взаєморозуміння.

Висновки. Отже, початок розгляду феномену толерантності як категорії наукового знання пов’язаний з аналізом релігійних воєн, коли соціальні відносини вилилися у відкрите протистояння Римської католицької церкви й реформістів в XVI столітті. Термін «толерантність» був упроваджений Вольтером у 1763 році. Існують різні наукові підходи до розуміння поняття «толерантність» (філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні). Вчені виділяють такі види толерантності, як вікова, гендерна, фізична, фізіологічна, політична, географічна, міжетнічна та ін. Сьогодні, враховуючи сучасні реалії, на нашу думку, особливої уваги заслуговує міжетнічна толерантність, яка передбачає позитивне сприймання і повагу представників всіх національностей.

Список використаної літератури

1. Безпальча Р. Толерантність в сучасній українській школі. *Педагогіка толерантності*. 2002. № 4. С.11–18.
2. Береговий Я.А. Педагогіка толерантності. *Педагогіка толерантності*. 2003. № 1 (23). С.4–8.
3. Декларація принципів толерантності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (дата звернення 03.09.2022)
4. Павлик А. Толерантність і міжетнічні відносини *Шкільний світ*. 2016. № 19. С.16–21.
5. Bartosh O., Atroshchenko T., Kozubovska I. Enhancing interethnic tolerance in masters of education in Ukrainian multiethnic primary school. *Práxis Educacional*. 2022. Volume 18, Issue 49. P.e9262

References

1. Bezpal'cha, R. (2002). Tolerantnist' v sучasnyy ukrayins'kiy shkoli [Tolerance in a modern Ukrainian school]. *Pedahohika tolerantnosti*, 4, 11–18. [in Ukrainian].
2. Berehovyy, Ya.A. (2003). Pedahohika tolerantnosti [Pedagogy of tolerance]. *Pedahohika tolerantnosti*, 1, 4–8. [in Ukrainian].
3. Deklaratsiya pryncypiv tolerantnosti [Declaration of Principles of Tolerance]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 [in Ukrainian].
4. Pavlyk, A. (2016). Tolerantnist' i mizhetnichni vidnosyny [Tolerance and interethnic relations]. *Shkil'nyy svit*, 19, 16–21. [in Ukrainian].
5. Bartosh, O., Atroshchenko, T., & Kozubovska, I. (2022). Enhancing interethnic tolerance in masters of education in Ukrainian multiethnic primary school. *Práxis Educacional*, 18 (49), e9262.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 12.10.2022 р.

Kanyuk Oleksandra

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Head of Foreign Language Department
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Ivanichko Inna

PhD Student
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE UNDERSTANDING OF THE TERM «TOLERANCE»

Abstract. This article deals with the problem of tolerance in the multicultural society. The aim of the study is to analyze the main scientific approaches to the understanding of term «tolerance» and to prove the great importance of tolerance in successful intercultural cooperation. Theoretical research methods (analysis, systematization, theoretical generalization) have been used as well as pedagogical and historic methods. It is underlined that there are many multicultural countries in the world and Ukraine is one of them. On the territory of the country here live representatives of many nations, different cultures. The most modern response to the cultural diversity is tolerance, especially interethnic tolerance. It means the availability and recognition of free existence and development of different ethnic cultures, being a part of a single national community. The aim of democratic state policy is to create an open society in Ukraine, in which the representatives of all groups (social, cultural, ethnic, religious) have possibilities of self-development, self-actualization with the preservation of unique cultural origin. In this way it's possible to solve the problems of cultural and social diversity in the country. In this article the based concept and the different scientific approaches to the understanding of term «tolerance» are discussed (philosophical, sociological, psychological, pedagogical). The definition of tolerance as a scientific category is proposed, and the most known kinds of tolerance are named (aged, gender, race, political, educational, geographical, religious, interethnic tolerance). Special attention is paid to the analysis of interethnic tolerance (very often the term «intercultural tolerance» is used too). Its importance is declared in many state documents of Ukraine, as well as in the Declaration of Principles of Tolerance.

Key words: multicultural countries, cultural diversity, tolerance, interethnic tolerance, scientific approaches.